THE FIRST YEAR OF HUNGARIAN AGRICULTURE IN THE EUROPEAN UNION

By:
KOVÁCS, GÁBOR dr.– UDOVECZ, GÁBOR dr.

Key words: joining the EU, Common Agricultural Policy, agricultural incomes, competitiveness, cash-flow aspects.

For Hungarian agriculture a long period of preparation has ended in May 2004 and the rules and orders of the Common Agricultural Policy of European Union within certain limits have become applicable. This study examines the development of incomes in agricultural and the role of positive and negative factors affecting them due to having joined the EU. The earlier factors include primarily increases in agricultural supports, new opportunities for applying for funds, moderation of spontaneous market fluctuations, a foreseeable legislative environment of increased stability and increased income for the producers. The negative factors include support-payment problems deriving from unprepared systems of institutions leading consequently to lack of funds, deterioration of competitiveness (hopefully transitionally), decline of animal husbandry and decline of export-import balance. Although a number of positive factors was balanced by a number of unpleasant "side-effects", agricultural incomes in the past five years increased to the highest level in 2004. With respect to the future, it can be forecast with confidence that well-managed and well-specialised farms will become the winners of Hungary's accession to the European Union once the systems of institutions are stabilised and markets are organised.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG ELSŐ ÉVE AZ EURÓPAI UNIÓBAN

KOVÁCS GÁBOR dr.– UDOVECZ GÁBOR dr.

Kulcsszavak: EU-csatlakozás, Közös Agrárpolitika, agrárjövedelmek, versenyképesség, eredményszemlélet, pénzforgalmi szemlélet.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

2004. május elsején lezárult egy hosszú felkészülési időszak a magyar mezőgazdaság számára és – bizonyos korlátozásokkal – hatályba léptek az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának szabályai, rendelkezései. A tanulmány vizsgálja az agrárgazdaság 2004. évi jövedelmeinek alakulását, illetve azt, hogy ebben milyen szerepet játszottak az EU-csatlakozás mérlegének pozitív és negatív serpenyőjébe helyezhető tényezők. Az előbbiek sorában megemlíthetők a következők: a támogatási keretek növekedése, új pályázati lehetőségek, a spontán piaci ingadozások mérséklése, a várhatóan állandóbb szabályozási környezet, valamint a nagyobb termelői jövedelmek. A negatívumok sorában kiemelhetők: az intézményrendszer felkészületlenségéből eredő támogatás-kifizetési problémák s az ebből adódó pénzhiány, a versenyképesség (remélhetőleg átmeneti) romlása, az állattenyésztés visszaesése, az export-import egyenlegének csökkenése. Bár a csatlakozásnak a pozitív következmények mellett számos kellemetlen „mellékhatása" is volt, az agrárjövedelmek az utóbbi öt év alatt 2004-ben emelkedtek a legmagasabb szintre. A jövőre nézve nagy valószínűséggel állítható, hogy az intézményi rendszer stabilizálódása és a piacok megszerveződése után a jól vezetett, szakosodott gazdaságok a csatlakozás nyertesei lesznek.

1. AZ EU-CSATLAKOZÁSRA TÖRTÉNŐ FELKÉSZÜLÉS ÁTTEKINTÉSE

A 2002. december 13-án Koppenhágában tartott Európai Uniós csúcstalálkozón Magyarország lezárta a csatlakozási tárgyalásokat. Az ország az ügydöntő népszavazáson 2003. április 12-én igent mondott az EU-ra. Az athéni EU-csúcson, 2003. április 16-án aláírták a csatlakozási szerződést. 2004. május 1-jétől az Unió tagjai lettünk.

Az Uniós tagságra történő felkészülés az agrárgazdaságban nagyon összetett feladat volt. A teendőket három nagyobb csoportban lehet áttekinteni.

• A Közös Agrárpolitika nagyszámú, a tagállamok által közvetlenül alkalmazandó jogszabályon alapul, s gondoskodni kellett ezek hazai érvényesítéséről. A hatékony érvényre juttatás céljából nélkülözhetetlen volt olyan intézmények létrehozása, mint a kifizető ügynökség, az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszer (IIER), valamint a vidékfejlesztési intézkedések végrehajtási szervezetei. Az ilyen átfogó jellegű feladatok mellett harmonizálni kellett az egyes termékpályák agrárpiaci rendtartásait (ide tartozott pl. a gabonaintervenciós rendszer kialakítása), továbbá gondoskodni kellett az állat- és a növényegészségügyre vonatkozó részletes szabályozás átvételéről is.

• Az agrárcsatlakozáshoz kapcsolódó reális feltételezések és várakozások kialakítása érdekében meg kellett vizsgálni a belépés következményeit a főbb ágazatok piaci lehetőségeire, versenyképességére, a mezőgazdaság jövedelemtermelő képességének várható alakulására, a kockázati

tényezőkre vonatkozóan. Ehhez kapcsolódva, a felkészülés időszaka alatt – részben hazai, részben közösségi források felhasználásával – meg kellett tenni a szükséges lépéseket a szerkezeti átalakítás, a műszaki fejlesztés, a szervezettség előmozdítása érdekében.

• A termelőket és más piaci szereplőket egy hatékony ágazati kommunikációs stratégia keretében fel kellett készíteni a csatlakozásra, hogy képesek legyenek az új körülményekhez történő rugalmas alkalmazkodásra, az előnyök kiaknázására, a veszélyek elhárítására.

a) Az első csoportba tehát a *közösségi vívmányok átvétele* tartozik. Ezt a területet az Európai Bizottság is folyamatosan figyelemmel kísérte és értékelte. A Bizottság dokumentumaiban megjelenő számos pozitív megállapítás mellett így a szakmai közvélemény előtt régóta ismeretesek voltak a hiányosságok miatti jogos elmarasztalások is. Ezek a „komoly aggodalomra okot adó jelenségek" a kifizető ügynökség és az IIER kialakításában tapasztalható elmaradással, a vidékfejlesztési programok végrehajtására való felkészületlenséggel és az élelmiszergyártó üzemekben előírt közegészségügyi normák hiányos szavatolásával álltak összefüggésben *(Európai Bizottság, 2003)*.

Időközben ismertté vált, hogy a kifogásolt ügyek többsége a csatlakozás után máris súlyos feszültségeket idézett elő. A támogatások kifizető ügynökségeként működő *Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal* (MVH) kialakítása túl későn kezdődött, ennélfogva megcsúsztak – a körülményekhez képest talán túlzottan nagyigényű – informatikai fejlesztések, hiányoztak az ügyintézési tapasztalatok és létszámgondok is jelentkeztek. Emiatt a hivatal csak lemaradásokkal, meghosszabbított határidőkre tudta ellátni a beérkező támogatási kérelmek, pályázatok ellenőrzését, elbírálását és a járandóság átutalását. 2004 végéig az EU forrásból származó egységes területalapú támogatásból (SAPS) az előirányzott 76,3 milliárd Ft helyett csak 10 milliárd Ft-ot, a 91 milliárd Ft-ra tervezett nemzeti kiegészítésből pedig csak azt az 50 milliárd Ft-os hányadot kapták kézhez a termelők, amit egy faktoring-ügylet keretében még a csatlakozás időpontja előtt finanszíroztak meg a bankok (4%-os díjlevonás mellett)[1]. Tény viszont az is, hogy a kifizetések ütemesebb végrehajtását (legalábbis a nemzeti kiegészítés tekintetében) 2004-ben a költségvetési forrás hiánya is gátolta.

Egyáltalán nem került sor támogatáskifizetésre sem *az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP)*, sem *a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT)* keretében (az előirányzat 14,6, illetve 21,4 milliárd Ft volt). A SAPARD előcsatlakozási segélyprogram keretében kifizettek ugyan 14,9 milliárd Ft támogatást (az előirányzat közel 80%-át), de ennek az összegnek nagy része eredetileg a 2000. évre előirányzott forrás volt, amely – ha 2004-ben sem sikerül felhasználni – végleg elveszett volna. Vagyis ennek a programnak a megvalósítása is több évet késett, jóllehet éppen az lett volna az egyik célja, hogy a magyar mezőgazdaság felkészülten várja a csatlakozás napját.

Végeredményben a tervezett 290,3 milliárd Ft helyett – a bankok által előfinanszírozott 50 milliárd Ft-ot is figyelembe véve – csak 204,1 milliárd Ft támogatás került kifizetésre 2004-ben, ami jelentős likviditási gondokat okozott a termelőknek.

Vontatottan haladt az intervencióra felajánlott gabonakészletek felvásárlása. Az intervencióra szánt gabona mennyisége elérte a négymillió tonnát 2004 végén (Magyarország az EU legnagyobb felajánlója lett), az MVH-ban viszont ekkorra még csak 280 ezer tonna gabona

[1] Ezt a pénzt az állam a 2005. évi költségvetés keretéből fizette vissza a bankoknak.

intervenciós felvásárlásáról született határozat. A lassú és bizonytalan átvétel miatt a szabadpiaci gabonaárak folyamatosan csökkentek, üzletkötés alig történt. Súlyos gondok adódtak a hiányzó tárolási kapacitások miatt, illetve annak következményeként, hogy meglévő raktárak lekötése, feltöltése sok esetben spekulációs érdekeket szolgált, nem pedig az intervenció valódi célját támogatta.

b) A felkészülési tennivalók második csoportjába a *mezőgazdaság „reálszférájában" végrehajtandó fejlesztéseket*, illetve az ezt megalapozó *alkalmazott kutatásokat* soroltuk. Ami az utóbbi témakört illeti, a csatlakozás várható agrárgazdasági következményeit a jelentősebb hazai kutatóműhelyek *(Agrárgazdasági Kutató Intézet, MTA Világgazdasági Kutatóintézet)* széleskörűen vizsgálták. Az eltelt rövid tagsági időszak fényében arra a következtetésre juthatunk, hogy nagyrészt reálisan sikerült előre jelezni mind a potenciális előnyöket, mind a várható kockázatokat, mind pedig a veszélyek elkerülése érdekében szükséges tennivalókat (lásd: *Popp – Potori – Udovecz, 2004a; Potori – Udovecz, 2004; Kartali, 2004; Erdész F.-né – Nyárs – Potori – Radóczné Kocsis – Udovecz – Vőneki, 2004; Keszthelyi – Kovács, 2004; Kiss, 2004*). A szükséges változások gyakorlati megvalósítása érdekében sok erőfeszítés történt, de igazi áttörés a kritikusnak tartott területek egyikén sem következett be. Továbbra is megmaradt az elaprózódott, instabil birtok- és üzemstruktúra, az alacsony fokú kooperáció a termelők beszerzési-értékesítési tevékenységében, az értékesítés hiányos logisztikai rendszere. Nem oldódtak meg a sertés-, baromfiágazat hatékonysági problémái, a tejfölösleg okozta gondok sem. Az adósságrendezések, kamattámogatások, garanciavállalások ellenére évek óta stagnált a gazdaságok eredményessége. Sajnos, a mezőgazdaságba beáramlott közpénzek egy része a versenyképesség erősítése helyett veszteségtérítést, túlélést és szociális célokat szolgált.

Az EU-tagsággal együtt járó *kölcsönös piacnyitás fokozta a gazdálkodókra nehezedő piaci nyomást*, amint azzal mindenki előre számolt is. Bár az élelmiszer-, ital- és dohány árufőcsoportba tartozó export 6,4 százalékkal nőtt, sőt az EU tagországok piacain átlagon felül, 14,7 százalékkal bővült az export, a korábbi agrár-külkereskedelmi többlet csökkent. Vagyis a versenytársak velünk szemben nagyobb mértékű piacbővülést tudtak elérni, mint fordítva. Meglepő volt, hogy néhány velünk együtt csatlakozott ország (Lengyelország, Csehország és Szlovákia) milyen jelentős – 50-70% körüli – behozatal-emelkedést tudott kivívni a magyar piacokon, csökkentve ezzel a hazai gazdák esélyeit.

c) A csatlakozásra történő felkészülés harmadik feladatcsoportját *a termelők és más érintettek felkészítése, felkészülése* jelentette. Az intézményfejlesztésben mutatkozó késedelmek miatt a „humán erőforrás" felkészültsége eleve nem lehetett optimális, hiszen fontos részletkérdések csak viszonylag későn tisztázódtak. Az általánosabb jellegű írásos (internetes) tájékoztatókból, rádió- és TV-műsorokból, előadásokból, konzultációs lehetőségekből viszont bőséges volt a kínálat, inkább a termelők számára jelenthetett gondot, hogy napi problémáikhoz és szűkös idejükhöz mérten hogyan szelektáljanak. *Az FVM* és *a Magyar Marketing Szövetség* együttműködésében 2002-ben készült felmérés a termelők uniós ismereteit illetően a következőket tartalmazza: „Általánosan megállapítható, hogy a gazdák jelentős része nem tájékozott az EU csatlakozással kapcsolatban várható fejleményekről, egy részük indokolatlanul derűlátó, mások túlzottan borúlátók a várható változásokkal kapcsolatban" *(FVM, 2002)*. A későbbiek-

ben valószínűleg javult a helyzet, mert a csatlakozás időpontjának közeledtével erősödött a kommunikációs kampány, s – többek között – minden termelő külön tájékoztató füzetet kapott. Más kérdés – s ez hónapokig megértési és alkalmazkodási zavarokat okozott –, hogy például a közvetlen kifizetések ismertetett, ún. standard rendszere (hazai és brüsszeli okok miatt) közvetlenül a csatlakozás előtt gyökeresen módosult, s végül is az egyszerűsített területi alapú rendszer (SAPS) lépett életbe.

2. A JÖVEDELMEZŐSÉG ALAKULÁSA 2004-BEN

Eredményszemlélet versus pénzforgalmi szemlélet

2004-ben – a támogatások elhúzódó kifizetése és a gabonaintervenció anomáliái következtében előálló feszült pénzügyi helyzet miatt – szakmai körökben is felvetődött az a kérdés, hogy melyik szemléletben célszerű vizsgálni a mezőgazdasági vállalkozások eredményét. *Sokan megkérdőjelezték az eredményszemlélet jogosságát, mondván, hogy az elfedi a pénzügyi egyensúly területén jelentkező drámai problémákat.*

Az *eredményszemléletre* az jellemző, hogy a ráfordításokat és a hozamokat nem abban az időszakban (évben) számolják el, amikor kiadást vagy bevételt okoznak, hanem abban, amelyhez gazdaságilag tartoznak, vagyis amelyben keletkeznek, megszűnnek, átalakulnak. Mindezt a hatályos magyar számviteli törvény is előírja: „Az adott időszak eredményének meghatározásakor a tevékenységek adott időszaki teljesítéseinek elismert bevételeit és a bevételeknek megfelelő költségeit (ráfordításait) kell számításba venni, függetlenül a pénzügyi teljesítéstől. A bevételeknek és a költségeknek ahhoz az időszakhoz kell kapcsolódniuk, amikor azok gazdaságilag felmerültek (az összemérés elve)”[2]. Persze mindez nem azt jelenti, hogy a még nem realizált eredményt, esetleg kétes kimenetelű ügyletek jövedelmét mutatjuk ki az elszámolásokban. Ezt a mérlegben alkalmazandó *értékelési szabályok* (pl. a saját termelésű készleteket közvetlen önköltségen kell értékelni), s az olyan *számviteli alapelvek* biztosítják, mint az óvatosság elve („nem lehet eredményt kimutatni akkor, ha ... a bevétel pénzügyi realizálása bizonytalan”).[3]

A *pénzforgalmi szemléletben* kiadások és bevételek állnak szemben egymással. Nyilvánvalóan a minél nagyobb bevételi többlet elérése a cél, miközben érvényre kell jutnia a *likviditási célnak* is, amely azt tartalmazza, hogy a vállalkozás kellő mennyiségű mobil eszközzel rendelkezzék ahhoz, hogy fizetési kötelezettségeinek rendszeresen, határidőre eleget tudjon tenni. Ehhez nem utolsó sorban értékesíthető termékekre és az értékesítések után rendben megérkező bevételekre van szükség. Amennyiben a bevételek között jelentős szerep jut az állami támogatásoknak, akkor fontos, hogy azok is határidőre megjelenjenek a vállalkozás számláján. *Mindez azonban* – szűkebb értelemben – *nem jövedelmezőségi, hanem pénzforgalmi, pénzgazdálkodási kérdés*.

A két szemlélet közötti eltérést tehát az okozza, hogy *egyes üzleti események átfedhetik a szomszédos időszakokat*, s így egy bizonyos időszak hozama bevételhez vezethet a megelőző, a szóban forgó vagy a következő időszakban. Ugyanez érvényes a ráfordítások (költségek) és a kiadások kapcsolatában is. *Az időbeli átfedések okozta torzítás miatt az éves jövedelmezőség vizsgálata csakis eredményszemlélettel történhet helyesen.*

---

[2] 2000. évi C. törvény a számvitelről, 15. §, (7) bek.

[3] 2000. évi C. törvény a számvitelről, 14. §, (8) bek.

A jövedelmezőség és a likviditás között általában komplementáris a kapcsolat (egyik cél teljesülése elősegíti a másik elérését), *de konkrét esetekben előfordulhat konfliktusos kapcsolat is* (pl. a likviditás fenntartásához olyan magas pénzügyi tartalékot kell képezni, ami elvonja a forrásokat más, jövedelmező lehetőségek elől). A késlekedő támogatások és az értékesítési nehézségek 2004-ben ilyen konfliktusos kapcsolatot idéztek elő a jövedelmezőségi és a likviditási célok között. Ráadásul, mivel a problémák tömegesen jelentkeztek, nem volt könnyű megtalálni a szorult pénzügyi helyzetből kivezető utat. Sok egyéni és társas gazdaságnak ez nem is sikerült. Pontos adatok még nem állnak rendelkezésre, de a KSH reprezentatív felmérése szerint a sertést tartó egyéni gazdaságok 29 százaléka, a szarvasmarha-tenyésztőknek pedig 14 százaléka szüntette be tevékenységét 2003. márc. 31. és 2005. április 1. között *(KSH 2005b)*.

A magyarországi agrárjövedelmek 2004-ben

A tavalyi év kedvező időjárása magas átlaghozamokat eredményezett a növénytermelésben. A *Mezőgazdasági Számlák Rendszerének* (MSzR) 2004. évi előzetes adatai szerint növényi termékek volumene (a kertészetet is beleértve) 48,7 százalékkal nőtt az előző évhez képest, értéke pedig – annak ellenére, hogy ezen a területen 14,0 százalékos árcsökkenés következett be – 27,5 százalékkal haladta túl a 2003. évit (aktuális termelői áron[4]). Az állattenyésztés teljesítménye viszont csökkent 2003-hoz képest: változatlan áron 6,8 százalék, aktuális áron pedig 2,0 százalék volt a visszaesés (4,0 százalékos termelőiár-növekedés mellett). A mezőgazdasági kibocsátás – beleszámítva a mezőgazdasági szolgáltatások és a nem-mezőgazdasági (másodlagos) tevékenységek szerény növekedését is – összességében 22,2 százalékkal (változatlan áron), illetve 13,8 százalékkal nőtt (aktuális termelői áron).

A folyó termelő felhasználás (a vásárolt és a saját termelésű ráfordítások) volumene 9,2 százalékkal növekedett, értéke pedig, az áremelkedést is figyelembe véve, 21,2 százalékkal haladta meg a 2003-as szintet. A szerencsésen alakuló időjáráson túl tehát a nagyobb műtrágya- és növényvédőszer-felhasználás is szerepet játszott a hozamok emelkedésében. Az ágazatban előállított bruttó hozzáadott érték (a bruttó termelési érték és a folyó termelő felhasználás különbsége, továbbá a terméktámogatások és termékadók egyenlege) aktuális alapáron kereken 10 százalékkal nőtt és 544,9 milliárd Ft-ot tett ki *(KSH, 2005a)*.

A bruttó hozzáadott érték és a tárgyi eszközök értékcsökkenésének különbözete a nettó hozzáadott érték, amely – miközben az értékcsökkenés 12,1 milliárd Ft-tal, 7,1 százalékkal volt nagyobb a 2003. évinél – 11,4 százalékkal nőtt az egy évvel korábbihoz képest (1. táblázat).

[4] A termelői ár a vásárlótól a termékért, szolgáltatásért kapott nettó (ÁFA nélküli) ár. Az MSzR keretében alkalmazzák még az alapárat is, amely a termelői ár mellett tartalmazza a terméktámogatások és a termékadók egyenlegét is. (Utóbbiakat a termék értékesítése, átadása vagy beszerzése után juttatják a termelőnek, illetve róják ki rá.)

1. táblázat

A mezőgazdaság 2004. évi eredményének levezetése
(MSzR 2004, előzetes adatok)

Megnevezés	2003	2004	Index
	millió Ft		%
Mezőgazdasági bruttó kibocsátás termelői áron	1 366 484	1 554 915	113,8
Növénytermesztés, kertészet	681 092	868 122	127,5
Élő állatok, állati termékek	567 870	556 495	98,0
Mg-i termékek összesen	1 248 962	1 424 616	114,1
Mg-i szolgáltatások, nem mezőgazdasági másodlagos tevékenységek	117 522	130 299	110,9
Folyó termelő felhasználás	921 421	1 116 632	121,2
Terméktámogatások és termékadók egyenlege	50 331	106 653	211,9
Bruttó hozzáadott érték alapáron	495 394	544 936	110,0
Értékcsökkenés	166 195	178 302	107,3
Nettó hozzáadott érték alapáron	329 198	366 634	111,4
Munkavállalói jövedelem	151 654	156 066	102,9
Egyéb termelési támogatások és termelési adók egyenlege	34 424	109 102	316,9
Termelési tényezők jövedelme	363 623	475 737	130,8
Működési eredmény	211 969	319 671	150,8
Kifizetett bérleti díjak	32 808	34 120	104,0
Kamatkiadás	26 953	41 380	153,5
Kamatbevétel	2 565	3 350	130,6
Nettó vállalkozói jövedelem	154 773	247 520	159,9

Forrás: KSH és saját számítások

Az 1. táblázatból kitűnik, hogy a jövedelem-kategóriák növekedése egyre attraktívabb: a termelési tényezők jövedelme[5] 31 százalékkal, a működési eredmény[6] 51 százalékkal, a nettó vállalkozói jövedelem pedig 60 százalékkal haladja meg a 2003. évit. A nettó vállalkozói jövedelem abszolút értéke 247,5 milliárd Ft, amely tartalmazza a nem-fizetett munkaerő eszmei díjazását is. (Ha a döntően saját fogyasztásra kerülő termékek előállítása érdekében felmerülő nem-fizetett munkaidőt a minimálbér 50 százalékán ténylegesen kifizették volna, akkor a nettó vállalkozói jövedelem összege 100 milliárd Ft körül alakult volna. Ez közelebb áll az agrárjövedelmek valós nagyságrendjéhez. A kimutatásokban meg nem jelenő, közvetlenül „elfogyasztott" jövedelmek havi értéke ugyanis az érintett háztartásokban mindössze 18 ezer Ft.)

A jövedelem-változásban szerepet játszó főbb tényezők külön-külön vett hatását a 2. táblázatban mutatjuk be[7].

[5] A termelési tényezők jövedelme a felhasznált összes erőforrás (saját és idegen tulajdonú föld, tőke, fizetett és nem-fizetett munkaerő) által előállított „hozadék".

[6] A működési eredmény úgy adódik, hogy a termelési tényezők jövedelméből levonjuk a munkavállalói jövedelmeket, vagyis a fizetett munkaerő javadalmazását (a munkáltató által fizetett TB-járulékot is beleértve). A működési eredmény tehát a föld, a tőke és a nem fizetett munkaerő működésének hozadéka.

[7] A bruttó kibocsátás és a folyó termelő felhasználás volumenének és árindexének hatását a láncbehelyettesítés módszerével mutattuk ki.

2. táblázat

Az egyes befolyásoló tényezők hatása a nettó vállalkozói jövedelem változására

Tényező		A tényező hatása a *nettó vállalkozói jövedelem* 2003-2004 közötti változására, millió Ft
Bruttó kibocsátás (termelői áron):	volumen	+303 082
	árindex	-114 651
	együttesen	188 431
Folyó termelő felhasználás:	volumen	-85 012
	árindex	-110 199
	együttesen	-195 211
Termelési támogatások és adók egyenlege*		+131 000
Értékcsökkenés		-12 107
Idegen erőforrások költsége**		-19 367
Összes tényező		+92 746

* A terméktámogatások és termékadók, valamint az egyéb termelési támogatások és termelési adók egyenlege összesen.
** Idegen (nem az üzemhez tartozó, nem annak tulajdonában levő) erőforrás a fizetett munkaerő, a bérbe vett föld és az idegen tőke.
Forrás: KSH és saját számítások

Vagyis a bruttó kibocsátás volumenének növekedése hatott legnagyobb mértékben a 2004. évi eredményalakulásra (303,1 milliárd Ft). Sajnos, ez önmagában nem tudta kiegyenlíteni azokat a kedvezőtlen hatásokat, amelyeket a termelői árindex csökkenése (114,7 milliárd Ft), illetve a folyó termelő felhasználás volumen- és árindex-növekedése (85,0, illetve 110,2 milliárd Ft) idézett elő. Az eddigiekben előállt negatívumot (188,4-195,2 = -6,8 milliárd Ft), valamint az értékcsökkenés és az idegen erőforrások költségének további, viszonylag kisebb mértékű eredményrontó hatását a termelési támogatások és adók egyenlegének jelentős növekedése kompenzálta és idézte elő egyúttal a nettó vállalkozói jövedelem már említett 60 százalékos (92,7 milliárd Ft) emelkedését.

Az MSzR alapján három jövedelemmutató („A”, „B” és „C” mutató) kiszámítása szokásos. Ezek közül az ún. „B” jövedelemmutató az egy nem-fizetett munkaerőre jutó nettó vállalkozói jövedelem változását méri, ezért ez olyan országokban értelmezhető, amelyekben a mezőgazdasági termelés – hazánkkal ellentétben – (szinte) kizárólag családi gazdaságokban folyik. A másik két mutató a 3. táblázatban látható értékeket veszi fel. A reálértéket minden esetben a jövedelemnek a GDP implicit árindexével történő deflálása útján számítottuk ki.

3. táblázat

Az MSzR alapján számított jövedelemváltozási mutatók

Előző év = 100,0

„A” jövedelem-mutató[8]:	128,5
„C” jövedelem-mutató[9]	150,6

Forrás: KSH és saját számítások

[8] Az „A” jövedelem-mutató *a termelési tényezők jövedelme* egy munkaerőegységre jutó összegének változása reálértéken az előző évhez képest.
[9] A „C” jövedelem-mutató a *nettó vállalkozói jövedelem* reálértékének a változását méri az előző évhez képest (a nettó vállalkozói jövedelem indexe osztva a GDP implicit árindexével).

Hasonló, illetve még nagyobb mértékű jövedelemnövekedésről adnak számot a tesztüzemi rendszer 2004. évi eredményei is.[10] Világosan kell látni azonban, hogy *a javulás egy nagyon alacsony 2003. évi bázishoz képest állt elő, és még mindig nem jelent kielégítő mértékű jövedelemtermelő képességet, mert az eszközarányos jövedelmezőség nem érte el a 6 százalékot (5,6%) és a termelésiérték-arányos jövedelmezőség is alig emelkedett 6 százalék fölé (6,1%).*

Mit jeleznek a rendelkezésre álló információk a pénzforgalmi egyensúly megbomlásából eredő problémákról? A tesztüzemi adatok szerint a mezőgazdaság vállalkozások kötelezettségállománya 38,4 százalékkal nőtt egy év alatt. Ezen belül is elsősorban a szállítókkal szembeni tartozások összege emelkedett. A saját tőke aránya közel 5 százalékponttal esett vissza (68,6 százalékra). Ezzel a saját tőke még éppen hogy fedezi a befektetett eszközök értékét (a tőkeellátottság mutatója 100,9%), a további csökkenés (100% alá) már kritikus helyzetet eredményezne. A bruttó beruházások összege a pénzeszközök szűkössége miatt – amiben, az eddig emlegetett problémák mellett, a beruházási támogatások jelentős visszaesése is szerepet játszott – csaknem 15 százalékkal lett kisebb. Még nagyobb mértékben csökkent a nettó beruházások (a tényleges eszközszaporulatot jelentő, vagyis az értékcsökkenést és a selejtezést meghaladó beruházások) összege. A kamatterhek növekedése (nőtt a hitelállomány, illetve a csatlakozás után megszűnt a kamattámogatás) miatt a pénzügyi műveletek az eddigiekben is negatív eredménye közel 60 százalékkal romlott. Csökkent a likviditási gyorsráta is (9,4 százalékkal), bár értéke még mindig 1 fölött volt (1,26), ami azt jelenti, hogy a könnyen mobilizálható eszközök értéke még valamivel meghaladta a rövid lejáratú kötelezettségekét.

Az adatok tehát egyértelműen rávilágítanak az eddigiekben sem rózsás pénzügyi helyzet további romlására. Ráadásul az országos átlagok ez esetben is sok egyedi, vagy bizonyos üzemcsoportokra jellemző kezelhetetlenül súlyos problémát elfednek (ugyanígy természetesen az átlagosnál jóval kedvezőbb állapotokat is).

3. AZ ELSŐ UNIÓS ÉV FŐBB TAPASZTALATAI

Mindenekelőtt a csatlakozás körülményeit célszerű minősíteni. Az *időpont* kedvezőtlen volt, mert Európa piacai telítettek voltak, semmit sem lehetett könnyedén eladni. Másrészt, a tényleges csatlakozás idejére a *felkészülésben* behozhatatlan mulasztások halmozódtak fel. Ezek alapján nem lehet meglepő az első év általános tapasztalata sem: a termelők nagy része *csalódásként* élte meg a közösségi lét kezdeteit. Az is bebizonyosodott, hogy a magyar agrárgazdaság valamennyi szereplője – rövid távon – *gyenge alkalmazkodó képességgel rendelkezett*. Termelők, feldolgozók, forgalmazók egyaránt, de nem kivétel az irányító szféra sem!

a) A jövőre legyintő *pesszimizmus azonban ezúttal is alaptalan*, mert a helyzet legfeljebb ellentmondásos, nem pedig reménytelen. Ilyen rövid idő alatt is *észlelhetők pozitív hatások*. A sokszor lebecsült gazdálkodók igenis nagy aktivitást mutattak a különböző pályázati lehetőségek iránt. Ugrásszerűen javult mind a termelők, mind pedig az állampolgárok környezettudatossága, s a jövő szempontjából szintén minőségi előrelé-

[10] Az eltérés abból adódik, hogy a tesztüzemi rendszerben – EU-előírások szerint – csak a nagyobb méretű, s így többnyire sikeresebben gazdálkodó üzemek kapnak helyet. Másrészt – miután az adatszolgáltatásban való részvétel a termelők részéről önkéntes – a méret szempontjából megfelelő gazdaságok közül is többnyire csak az eredményesebbek hajlandók az együttműködésre.

pés az élelmiszer-biztonság ügyének előtérbe kerülése. Tény, hogy az ágazat rendelkezésére álló különböző hazai és európai uniós pénzügyi lehetőségek együttes összege, tehát az elvileg elkölthető támogatások kerete már az első évben meghaladta a korábbi évek értékét, ráadásul az előre meghirdetett növelési előirányzatok kezdetben hitet és kiszámíthatóságot sugároztak. Az intervenciós rendszer még embrionális formájában is árformáló tényező tudott lenni, s csillapította a spontán piaci folyamatokból következő gabonaár-esési folyamatot.

A stabilnak mutatkozó szabályozási környezet, a szakmai kihívásoknak való megfelelni akarás, a meghirdetett támogatások ösztönző ereje – no, meg a kivételesen kedvező időjárás – a növénytermelésben rekordhozamokat eredményezett. A mezőgazdaság GDP előállítása nőtt, s nemzetgazdasági aránya 3,4 százalékra emelkedett. A 2004-hez kapcsolódó költségek és bevételek egyenlegeként a vállalkozói jövedelmek eszmei értéke mintegy 50 százalékkal haladta meg az aszálykároktól mentes 2002. év hasonló adatát.

Kétélű eredmény, hogy mind az egyéni, mind pedig a társas gazdaságok mezőnye rohamosan szelektálódott, előre lépett a professzionális státusz felé, de a piacról kiszorulókra megélhetési gondok vártak (várnak)!

b) Bőven akad felsorolni való a *mérleg negatív serpenyőjébe* is! Az intézményi felkészülés lemaradásait nem sikerült behozni a csatlakozás időpontjára. Így a 2004-ben ténylegesen kifizetett támogatások összege az előző évinek csak 71 százaléka volt. A vidékfejlesztési pályázatok (Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program, Nemzeti Vidékfejlesztési Terv) finanszírozására tervezett kifizetések teljes egészükben áthúzódtak a következő évekre. A közvetlen jövedelemtámogatások (SAPS) és ezek nemzeti kiegészítéseinek teljesítése is csak 13 százalékosra sikerült az előirányzott 80% helyett. Világossá vált, hogy *a versenyképesség legsebezhetőbb pontja az agrár infrastruktúra elmaradottsága*. Érvényes ez a fizikai rendszerekre; a raktárak, a hűtőtárolók, a szállítási hálózat elégtelenségére, de a termékpályák – kölcsönös, hosszú távú érdekekre alapozható – civil kooperációs készségének alacsony szintjére is.

A csatlakozás első évében ismét *nyílt az agrárolló*. A mezőgazdasági beruházások értéke – a megváltozott támogatási szerkezet, illetve a pályázatok csigalassúságú elbírálása miatt – csaknem 25%-kal visszaesett az előző évhez képest.

Az eredményszemléletben mutatkozó kedvező sikermutatók édes ízét az állandósult pénzhiány alaposan megkeserítette. E főbb hatások következményeként *a hazai agrárgazdaság versenyképessége (remélhetőleg átmenetileg) romlott*. Hangsúlyozandó: ebben a mezőgazdasági termelés mellett a megelőző és a ráépülő tevékenységek (vállalkozások!) egyaránt elmarasztalhatók! A „büntetés" is közös: az export szerény mértékben, a behozatal viszont dinamikusan nőtt! Itthon is piacot veszítettünk! Csak a fogyasztók jártak jól. De ők is csak rövid távon.

Sajnos, a csatlakozás fő vesztese a magyar állattenyésztés, aminek romboló hatása kiterjedhet a növénytermelésre, sőt a környezet megtartásának esélyeire is.

A pozitív és negatív következmények összegzéseként – főleg egyetlen év tapasztalatai alapján – s*emmiképp nem „írható le" a magyar agrárgazdaság*. A meglepetésszerű piacvesztés, s a támogatások megkésett kifizetése átmeneti jelenségeknek tekinthetők. Az intézményi rendszer olajozott működése, a piaci rend kikényszerítése, s a civil együttműködési készség megszilárdulása esetén a jól szervezett, szakosodott gazdaságok a

csatlakozás egyértelmű nyertesei lesznek/maradnak!

Nem lehet elhallgatni azonban, hogy ennek *a mérsékelten optimista jövőképnek is vannak még kockázati tényezői*.

Egyrészt a Közös Agrárpolitika további módosítása, a közvetlen támogatások új rendszerének (az összevont gazdaságsoros SPS rendszernek) hazai alkalmazási lehetőségei/kényszerei, illetve a 2007-2013 közötti időszak pénzügyi tervének ma még jórészt ismeretlen keretszámai.

Másrészt, a hazai költségvetés támogatási lehetőségei! Amennyiben a közösségi források bővülését a nemzeti támogatások csökkentése túlkompenzálja, esetleg a forráshiány még a társfinanszírozású európai pénzek felhasználását is meghiúsítja, akkor a hazai agrárgazdaság alkalmazkodási- és versenyképessége tovább erodálódhat, aminek csak a versenytársak örülnének!

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Erdész F.-né – Nyárs L. – Potori N. – Radóczné Kocsis T. – Udovecz G. – Vőneki É. (2004): A versenyképesség javításának tényezői és feladatai a főbb magyar termékek körében. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest – (2) Európai Bizottság (2003): Átfogó monitoring-jelentés Magyarország csatlakozási felkészüléséről. Brüsszel – (3) FVM (2002): Felmérés a magyar gazdák európai uniós felkészültségéről. www.fvm.hu – (4) Kartali J. (szerk.) (2004): A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén. AKI, Agrárgazdasági Tanulmányok, 2004/1-2. sz. – (5) Keszthelyi Sz. – Kovács G. (2004): A direkt támogatások felosztási rendjének változása és annak hatása a magyar mezőgazdasági vállalkozások bevételeire. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest – (6) Kiss J. (2004): Az Európai Unió közös agrárpolitikájának változásai és agrárcsatlakozásunk kihívásai. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest – (7) KSH (2005a): Mezőgazdasági termelés, 2004. Budapest – (8) KSH (2005b): Állatállomány, 2005. április 1. – (9) Popp J. – Potori N. – Udovecz G. (2004a): A közös agrárpolitika alkalmazása Magyarországon. AKI, Agrárgazdasági Tanulmányok, 2004/5. sz. – (10) Popp J. – Potori N. – Udovecz G. (2004b): A közös agrárpolitika 2003. évi reformja. Gazdálkodás, 2004, 10. sz. különkiadás – (11) Potori N. (szerk.) – Udovecz G. (szerk.) (2004): Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig. AKI, Agrárgazdasági Tanulmányok, 2004/7. sz.